

SUN'IY INTELEKT SHAROITIDA YOSHLAR TAFAKKURI VA MUSTAQIL FIKRLASH MUAMMOLAR

Madkasimova Gulnora Ergashbayevna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti 4-bosqich talabasi

gulnora@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 18.05.2026

Revised: 19.05.2026

Accepted: 20.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*sun'iy intellekt,
yoshlar tafakkuri,
mustaqil fikrlash,
kognitiv qaramlik,
raqamli muhit, tanqidiy
tafakkur, generativ AI.*

Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining yoshlar tafakkuriga ko'rsatayotgan ta'siri, ayniqsa mustaqil fikrlash va analitik mushohada yuritish jarayonlaridagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Bugungi raqamli muhitda yoshlarning sun'iy intellekt vositalaridan keng foydalanishi natijasida "tayyor javob madaniyati" shakllanayotgani va bu holat tafakkur faolligiga ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy hamda hayotiy misollar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada Sharq mutafakkirlari qarashlari asosida tafakkur va aqlning inson kamolotidagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif sun'iy intellekt inson tafakkurining o'rnini bosuvchi emas, balki uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi vosita bo'lishi kerak degan xulosaga keladi.

Kirish

Hozirgi davrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining barcha jabhalariga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ayniqsa sun'iy intellekt texnologiyalarining ommalashuvi yoshlarning fikrlash tarzi, bilim olish usullari va dunyoqarashida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda ko'plab yoshlar oddiy savollardan tortib murakkab ilmiy topshiriqlargacha sun'iy intellekt yordamida bajarishga odatlanmoqda. Bu holat bir tomondan qulaylik yaratmoqda. Chunki inson qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotga ega bo'lish imkoniyatini qo'lga kiritmoqda. Biroq ikkinchi tomondan, yoshlarning mustaqil fikrlashi va tahliliy tafakkuri asta-sekin sustlashib borayotgani ham kuzatilmoqda. Avvallari inson biror masala yuzasidan xulosa chiqarish uchun kitob mutolaa qilar, izlanar, mushohada yuritar edi. Hozir esa ko'pchilik tayyor javob olishni afzal ko'rmoqda. Natijada insonning tafakkur jarayoni faol izlanishdan tayyor axborotni qabul qilish shakliga o'tib bormoqda. Shu jihatdan sun'iy intellektning yoshlar tafakkuriga ta'sirini o'rganish bugungi kunning dolzarb ilmiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Sun'iy intellekt va tafakkur o'zgarishi

Bugungi yoshlar hayotini internet va raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa generativ sun'iy intellekt tizimlari yoshlar orasida juda tez ommalashmoqda. Talabalar ilmiy maqola yozishda, o'quvchilar uy vazifalarini bajarishda, ayrim yoshlar esa kundalik muammolarni hal qilishda ham AI vositalaridan foydalanmoqda. Aslida texnologiyaning rivojlanishi tabiiy jarayon hisoblanadi. Ammo muammo insonning texnologiyaga qanchalik bog'lanib qolayotganida namoyon bo'ladi. Masalan, avvallari talaba referat yozish uchun bir necha kitob o'qir, kerakli ma'lumotlarni qiyoslar va mustaqil xulosa chiqarishga harakat qilardi. Bugungi kunda esa ayrim yoshlar bir necha soniya ichida tayyor matn olishni odatiy hol deb bilmoqda. Bu holat asta-sekin: mustaqil fikrlashning kamayishi, chuqur tahlil qilish qobiliyatining pasayishi, tayyor fikrga o'rganib qolish kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Psixologik jihatdan qaralganda, inson miyasi murakkab vazifalarni bajarish orqali rivojlanadi. Agar inson barcha murakkab fikrlash jarayonlarini texnologiyaga topshirsa, tafakkur faolligi susayishi ehtimoli mavjud.

Yoshlar orasida "tayyor javob madaniyati"ning shakllanishi

Bugungi raqamli davrda tezkorlik asosiy ehtiyojlardan biriga aylandi. Ayniqsa yoshlar orasida har qanday savolga qisqa va tayyor javob olishga intilish kuchaymoqda. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki: ko'pchilik yoshlar uzun matn o'qishga qiziqmaydi. Murakkab tahlildan qochishga harakat qiladi, internet va AI orqali tayyor javob olishni afzal ko'radi. Bu esa "tayyor javob madaniyati"ning shakllanayotganini ko'rsatadi. Masalan, ayrim talabalar mustaqil insho yozish o'rniga sun'iy intellekt yaratgan matndan foydalanmoqda. Dastlab bu oddiy qulaylikdek tuyuladi. Ammo vaqt o'tishi bilan insonning: mustaqil mushohada yuritishi, fikrni izchil bayon qilishi, tanqidiy tahlil qilishi kabi ko'nikmalari sustlashishi mumkin.

Mustaqil fikrlash faolligi

$KQ =$

AI dan foydalanish darajasi

Mazkur model shartli ravishda kognitiv qaramlikning ortishini ifodalaydi. Ya'ni sun'iy intellektga murojaat qilish ko'payib, mustaqil fikrlash kamaygan sari insonning tafakkur faolligi pasayishi mumkin.

Sharq mutafakkirlari qarashlarida tafakkur masalasi

Sharq mutafakkirlari inson tafakkurini jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholaganlar. Abu Nasr Forobiy insonning kamoloti ilm va tafakkur orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, fikrlovchi inson jamiyat rivojining asosiy kuchidir.

Ibn Sino esa bilimning haqiqiy qiymati izlanish va mushohada orqali namoyon bo'lishini qayd etadi. U tayyor bilim emas, anglab olingan bilim insonni rivojlantirishini ta'kidlagan.

Alisher Navoiy ham insonning eng katta boyligi uning aqli ekanini ko'p bora ta'kidlagan. Mutafakkirning qarashlarida insonning qadri uning fikrlash salohiyati bilan belgilanadi.

=====

Bugungi raqamli muhitda esa ayrim yoshlarning tayyor javobga haddan tashqari o'rganib qolayotgani Sharq allomalari ilgari surgan tafakkur madaniyatiga ma'lum darajada zid holat sifatida namoyon bo'lmoqda.

Sun'iy intellektning foydali jihatlari va muvozanat masalasi

Sun'iy intellektni faqat salbiy hodisa sifatida baholash to'g'ri emas. Chunki u: ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, ilmiy izlanishlarni tezlashtiradi, vaqtni tejaydi, yangi bilimlarni tez o'zlashtirishga yordam beradi.

Masalan, chekka hududdagi yoshlar ham sun'iy intellekt orqali zamonaviy bilimlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Muammo texnologiyaning o'zida emas, undan foydalanish madaniyatidadir. Agar inson sun'iy intellektdan yordamchi vosita sifatida foydalansa, bu tafakkur rivojiga xizmat qiladi. Ammo inson o'z fikrlash faoliyatini to'liq texnologiyaga topshirsa, intellektual passivlik yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli ta'lim tizimida: kitobxonlikni rivojlantirish, mustaqil yozuv mashqlari, munozarali darslar, analitik tafakkur topshiriqlarini ko'paytirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Sun'iy intellekt zamonaviy jamiyatning muhim texnologik yutug'i hisoblanadi. U inson hayotini yengillashtiradi, axborot olish imkoniyatlarini kengaytiradi va ta'lim jarayonida katta qulaylik yaratadi. Biroq undan me'yoridan ortiq foydalanish inson tafakkurining sustlashishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa yoshlar orasida tayyor javobga o'rganib qolish, chuqur mushohada yuritishdan qochish va mustaqil fikrlashning kamayishi kabi holatlar kuzatilmoqda. Sharq mutafakkirlari ilgari surgan tafakkur va mushohada haqidagi qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Inson texnologiyadan foydalanishi kerak, biroq unga to'liq qaram bo'lib qolmasligi lozim. Kelajak taraqqiyoti texnologiyani boshqara oladigan, mustaqil fikrlaydigan va tanqidiy tafakkurga ega yoshlar bilan bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Ibn Sino A.A. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1981.
3. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2018.
4. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
5. G'oziyev E. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
6. To'xtayev B. Axborot texnologiyalari va jamiyat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
7. Rasulov A. Yoshlar tafakkuri va zamonaviy muammolar. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
8. UNESCO. Sun'iy intellekt va ta'lim bo'yicha tavsiyalar. – 2023.
9. Russell S., Norvig P. Sun'iy intellekt asoslari. – Toshkent tarjimasini, 2022.